

ویژگیهای اخلاقی ابن سینا

یوسف بهاری

کارشناس علوم تربیتی و دبیر آموزش و پرورش همدان

چکیده:

به نام خدایی که توفیق از اوست دل زنده را نور تحقیق از اوست

از میان ملت های مختلف جهان کمتر ملتی وجود دارد که مانند ایران ، دارای سابقه ای ادبی و آثاری زیبا به زبانهای متفاوت و لهجه های شیرین باشد . ملت ایران دارای سابقه کاوش در مسائل ادبی و علمی و فلسفی و آثار گوناگون جامع هنری و فرهنگی می باشد که در قدیمی ترین آثار تا جدیدترین آنها نشانه های روح بخش و دل انگیز ادبی ، علمی و عرفانی به خوبی هویدا است به همین سبب اندیشه و ادب با زندگی و روح ایرانیان چنان در هم آمیخته است که تجزیه این دو از یکدیگر قابل تصور نیز نمی باشد .

شیخ الرئیس ابوعلی سینا ، در میان سازندگان تاریخ علوم و معماری کاخ تمدن اسلامی از جهره های آنچنان درخشان و معروف است که او را به واسطه ی دانایی و احاطه اش بر بیشتر علوم به ویژه بر فلسفه و منطق و پزشکی و نجوم و ریاضیات و علوم طبیعی ، به منزله دایره المعارف زنده و گویای عصری که در آن زندگی می کرده است دانسته اند و القابی نظیر : حجه الحق ، شیخ الرئیس نابغه ی شرق ، اوستاد اوستادان ، امیر پزشکان که از طرف نویسندگان و اهل نظریه او داده شده است ، مبین جامعیت این حکیم فرزانه ی مسلمان و مؤید شهرتش در جهان دانش و اندیشه است ، وی از پنج سالگی

شروع به درس خواندن کرد و به سرعت پیشرفت کرد بطوریکه ر هجده سالگی طیب ماهر و مشهوری شد که با معالجه بیماران می پرداخت . مطالعه را دوست می داشت و هر کجا کتاب تازه ای می دید می خرید و در کتابخانه اش نگاه می داشت ، همه چنین بیماران محتاج و نیازمند را به رایگان معالجه می کرد ، در سیمای معنوی و خصایص اخلاقی او ویژگیهای ارزنده ای است که می تواند الگوی تربیت و سرمشق علمی همه دانشجویان و دانش پژوهان مسلمان قرار گیرد و الهام بخش پویندگان راه فضیلت و حقیقت باشد ، آغاز آموزش خود با قرآن ، این منبع بزرگ لایزال الهی همانند اغلب مشاهیر فرهنگ اسلامی ، داشتن دیدی عارفانه همراه با عشق به خداوند و عظمت ها و پاکیا و داشتن عشق معنوی و الهی بعنوان عالیترین هوش سرشار و فکر نیرومند خود و اعتقاد به اینکه «همانا دلها با نام و یاد خدا آرام می گیرد» انصاف در داوری و دور بودن از غرور علمی ، خضوع و فروتنی در قبال عظمت باری تعالی و جهان طبیعت ، سودمند بودن برای مردم ، استقامت و پشتکار مداوم و اغتنام فرصت ، آزادگی و شهامت در بیان حق، تسلیم نشدن در برابر جابران و زورگویان عصر خود ، داشتن ارادت مخلصانه و عمیق به پیشوایان اسلام مخصوصاً به حضرت علی (ع) از مهمترین ویژگیهای اخلاقی ابن سینا می باشد . از معروف ترین شاگردان ابن سینا می توان به ابوالحسن بهمنیار ، ابو عبدالله معصومی ، ابو عبید جوزجانی و ابونصر فارابی اشاره کرد که هر یک موضوعی در خود پژوهش و بررسی است .

آنچه مسلم است اینکه در بررسی احوال دانشمندان مسلمانی چون ابن سینا ، آثار تعلیمات اخلاقی و احکام حکیمانه ی اسلام جلب نظر می کند و تفاوت فرهنگ های بیگانه شرق و غرب با فرهنگ و اصیل اسلامی نمایان می شود .

با توجه به همین امر می توان به این نکته اشاره کرد که : پیامبر ما با خواندن (اقراء) مبعوث گشت ، دین ما بر کتاب استوار است و ما اندیشمندانی همچون ابن سینا ها را

داریم و ما اُمت علم و دانشیم سپس : دانشجویان عزیز ، دانش پژوهان گرامی : «میاسای ز
آموختن یک زمان » و «زگهواره تا گور دانش بجوی »
در خاتمه ذکر این نکته ضروری می باشد که حجه الحق ابوعلی سینا مصداق این بیت
معروف حافظ شیرین سخن می شود که :
«صدها فرشته ، بوسه ی آن دست می زنند
کز کار خلق ، یک گره بسته
واکند »

کلید واژه ها:

تعلیمات اخلاقی - ابوعلی سینا - دانشمند - تربیت اسلامی - حکیم

مقدمه :

شیخ رئیس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا نه تنها از دانشمندان نامی ایران ، بلکه از علمای جهان محسوب می شود . پدرش ز اهل بلخ بود و در زمان نوح بن منصور سامانی به بخارا مهاجرت نمود . مادرش ستاره نام داشت .

ابن سینا در حدود ۳۷۰ هـ . ق در قریه ی خرمشین در حوالی بخارا تولّد یافت . از عنفوان جوانی در بخارا به کسب فضائل نائل آمد و از آغاز عمر شبانه روز به مطالعه و تحقیق پرداخت بطوریکه در شانزده و هفده سالگی در مقدمات علوم و قرآن و ادب مهارت به هم رسانید . همچنین خوشه دانش چیده و به تحصیل فقه و منطق و نجوم و ریاضی و طب کوشید تا در اندک مدتی پیشرفتهای او اسباب حیرت پدر و استادان گردید .

بعد از مطالعه ی کتب فارابی توجه خاصی نسبت به ماوراء الطبیعه و حکمت الهی پیدا کرد و در آن علم غور و تعمق بکار برد . از طرفی به تحقیق نموامض فلسفه و از طرفی به نقد اصول طبّ و کشف و معالجه ی امراض همت گماشت . و در این دو علم شهرتی بسزا پیدا کرد و در معالجه ی سلاطین و امراء مانند :

نوح بن منصور سامانی و مجدالدوله و شمس الدوله دیلمی کامیاب گشت .

ابوعلی سینا که در بخارا پایتخت سامانیان اقامت داشت بعد به گرگانج مقر خوارزمشاهیان رفت و از صدرنشینان مجلس مأمون بن مأمون خوارزمشاهی گشت. بعد از ظهور سلطان محمود به گرگان، مقر حکومت زیاریان و از آنجا به ری و همدان و اصفهان مسافرت کرد و به خدمت شمس الدوله بن فخر الدوله دیلمی پیوست و دو بار میان سالهای ۴۰۵ هـ . ق و ۴۱۲ هـ . ق در همدان وزارت او را داشت. ابوعلی سینا مردی نیرومند و زیبا روی و ظریف و از حیث قوای جسمانی به کمال بود. بر اثر نیرومندی فراوان از کار احساس خستگی نمی کرد و از اینجاست که وزارت و منادمت سلاطین و تحمل رنج سفر را با تألیف و تصنیف و تعلیم همراه می کرد و شب ها تا دیرگاه به تحریر کتب و رسالات اشتغال می ورزید و درین کار افراط می نمود و در عین حال از طرف قوای جسمانی هم امتناعی نداشت. از حدّت ذهن و ذکای او نیز داستان های عجیب نقل شده و همین حدّت ذهن است که او را در هجده سالگی قادر به فراغ از علوم عصر خود

کرده و در طب به معالجات عجیب و کشف طرق جدید نایل ساخته بود. نقص عمده ی ابوعلی سینا در این بود که از گفتار زشت و سخنان تند نسبت به فضلالی معاصر خود و حتی نسبت به گذشتگانی از قبیل افلاطون و رازی هم خود داری نمی کرد. ابوالحسن علی بن زیدالبیهقی دانشمند مشهور قرن ششم مؤلف کتاب «تمته صوان الحکمة» این عادت وی را نکوهیده و چند جا از آن به زشتی یاد کرده است.

آثار حکیم در فنون مختلف منطق، طبیعیات، ریاضیات، نجوم، الهیات، علم النفس، خلیقیات، سیاست، تصوف، تفسیر قرآن و ... که جمعاً ۲۳۸ کتاب و رساله و نامه را به فارسی و عربی برشمرده اند.

از معروفترین تألیفات شیخ می توان به کتاب «شفاء» و «اشارات» قصه هایی مانند «حی بن یقطان» و «سلامان و ايسال» پرداخته و به روایت شاگردش جوزجانی لغتی کامل به عربی گرد آورده است، گر چه اکنون دردست نیست. از دیگر تألیفات وی می توان به «قانون» اشاره کرد.

شیخ در زبان مادی خود یعنی فارسی کتابی تألیف کرده از جمله کتاب فلسفی او موسوم به «دانشنامه علائی» است که آن را به نام علاءالدوله پسر کاکویه نوشت. در این کتاب استاد وقوف کامل خود را به زبان فارسی ادبی کاملاً نشان می دهد حتی اصطلاحات علمی به فارسی سره به کار می برد.

«دانشنامه» در واقع قدیمیترین تألیف فلسفی به زبان فارسی است که یک دوره کامل فلسفه را در بر دارد و از کتابهای معدود مهم فارسی سده ی چهارم هجری محسوب است. شیخ به فارسی اشعار دارد و یکی از رباعی ها که بدو اسناد شده این است:

کفرچومنی گزاف و آسان نبود محکم تر از ایمان من، ایمان نبود

درد هر چو من یکی و ، آن هم کافر پس در همه دهر یک مسلمان نبود!

شیخ الرئیس ابوعلی سینا حکیم و دانشمند بزرگ ایران درین جهان گذران پنجاه و هشت سال بیشتر عمر نکرد مدتی هم در مسافرت و حتی در زندان گذراند. وفات شیخ سال ۴۲۸ هـ . ق در همدان واقع شد و اکنون بر مزارش بنایی برین به واسطه انجمن آثار ملی ساخته شده است و همچون نگینی بر تارک شهر تاریخی و کهن همدان می درخشد و سالانه هزاران نفر از دور و

نزدیک، داخل و خارج از کشور برای زیارت مرقد شریفش به این دیار نقل مکان می کنند و در بارگاهش آرام می گیرند.

دانشمند زنده است ؛

حتی اگر از دنیا رفته باشد

امام علی (ع)

ویژگیهای اخلاقی ابن سینا

در میان سازندگان تاریخ علوم و معماران کاخ تمدن اسلامی، ابوعلی سینا از چهره های آن چنان درخشان و معروف است که او را به واسطه ی دانایی و احاطه اش بر بیشتر رشته های علوم به منزله دایره المعارف زنده و گویای عصری که در آن زندگی می کرده است دانسته اند و القابی نظیر: حجه الحق، شیخ الرئیس نابغه ی شرق، اُستاد اُستادان، امیرپزشکان که از طرف نویسندگان و اهل نظر به او داده شده است. مبین جامعیت این حکیم فرزانه ی مسلمان و مؤید شهرتش در جهان و اندیشه است.

آن چه مسلم است اینکه در بررسی احوال دانشمندان مسلمانی چون ابن سینا آثار تعلیمات اخلاقی و احکام حکمیانه ی اسلام جلب نظر می کند و تفاوت فرهنگ های بیگانه شرق و غرب را با فرهنگ اصیل اسلامی نمایان می سازد.

در سیمای معنوی و خصایص اخلاقی ابوعلی سینا در ارتباط با تربیت اسلامی او ویژگیهای ارزنده ای وجود دارد که به اختصار به آنها اشاره می شود خصایصی که باید به عنوان الگوی تربیت و سرمشق عملی همه ی دانش یژوهان و دانشجویان مسلمان قرار گیرد و الهام بخش پویندگان راه علم و فضیلت و آگاهی و حقیقت باشد.

✓ ابوعلی سینا؛ دانشمندی است که زیر بنای جهان بینی و آگاهیهایش را معارف غنی قرآن می سازد. او همانند اغلب مشاهیر فرهنگ اسلامی آموزش خود را از قرآن آغاز می کند به طوری که در شرح احوالش نوشته اند در ده سالگی قرآن را از حفظ دانسته و این پرتو معنویت قرآن است که جان وی را روشن می کند و به او مایه ی کافی وافی برای رشد و بالندگی و بروز استعدادهای نهفته را به او می دهد با آنکه تخصص اصلی او در پزشکی و فلسفه و علوم طبیعی است. اما عمق بینش او را در قرآن و علاقه اش را به این کتاب آسمانی، در تفسیری که بر چند سوره ی قرآن نوشته است می توان به خوبی احساس کرد.

او بر این نکته واقف بوده که « خداوند مقام اهل ایمان و دانشمندان عالم را (در جهان) رفیع می گرداند.»^(۱)

از همین رو ایمان و عمل را مایه ی هر چه بالا رفتن درجه و مقام انسانی می داند و می داند که علم نیست و مسلمان برای پرواز به دوبرال احتیاج دارد و آن دو نیز علم و ایمان است علم و بدون عمل بدون ایمان ارزشی ندارد.

✓ حجه الحق ابوعلی سینا، با آنکه فیلسوف است و طبعاً عقل گرای، اما نسبت به زندگی دیدی عارفانه دارد و دارای احساسی لطیف است و این خود از ویژگیهای روحی دست پروردگان اسلام راستین است که در ضمن برخورداری از نیروی اندیشه و خرد، دارای عواطفی رقیق و دلی آکنده از محبت اند. بدین جهت است که عشق به خداوند و عظمت ها و پاکیها در وجود بوعلی موج می زند و روح پژوهش و عطش سیری ناپذیری هم که به شناخت هستی و پژوهش های علمی دارد، منبعث از این ویژگی اخلاقی است. حکیم عالیقدر ما، عشق معنوی و الهی را عالی ترین تجلی روح انسانی می شناسد و همه ی عالم را چون آفریده خدایند، دوست دارد و زبان حال و احساسش نسبت به عالم و آفریدگار آن در واقع این شعر زیبای شیخ اجل سعدی است که:

به جهان خرم از آنم که جهان خرم از اوست

عاشقم بر همه عالم که همه عالم از اوست

از جمله آثار او که رنگ عرفانی دارد، «رساله فی العشق» است که پیرامون عشق حقیقی و نقش آن در حیات تکاملی انسان به رشته ی تحریر در آورده است روح عارفانه و گرایش زاهدانه ی ابن سینا را از نمط نهم کتاب اشارات او که به «مقالات العارفین» اختصاص داده و از جمله این عبادت که درباره ی زهد عارف بیان داشته است می توان استنباط کرد:

«زاهد آگاه، ز آن جهت زهد می ورزد که نمی خواهد ضمیر خویش را به غیر ذات مشغول بدارد و جز خدا، چیزهای دیگر را کوچکتر از آن می داند که خود را بدان مشغول سازد.»

۱- سوره مجادله، آیه ی ۱۱

✓ از ویژگیهای اخلاقی و اعتقادی دیگر ابن سینا - در ارتباط با تربیت اسلامی وی - این است که او با آنکه در حل مشکلات علمی همواره ز نیروی هوش سرشار و فکر نیرومند خود مدد می جوید اما همانند هر مسلمان راستین ، توکل به خدا ، و در همه حال مخصوصاً در بن بست های زندگی ، از پرودگار استمداد می کند و یاد خداوند و لطف او را موجب آرامش روان و مدد کار انسان در رهایی از مشکلات و بن بست ها می داند . زیرا اعتقاد دارد که «أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ»

بنابراین ، او وقتی نیروی فکری اش را از حل مسأله یا معضله ای علمی عاجز می یابد ، از خداوند طلب گشایش می کند و در چنین مواردی است که به مسجد می رود و با خواندن نماز و یا توسل و نیایش ، راه بیرون شدن از مضامین و تنگناهای علمی را از خداوند طلب می نماید چنانکه خود بدین نکته اشارت کرده است که :

«هرگاه در مسأله ای متحیر می شدم ، به مسجد می رفتم و نماز می خواندم و به مبدع کل و آفریدگار جهان می نالیدم ، باشد که مشکل مرا به من بگشاید و آن سختی را بر من آسان نماید.»

✓ انصاف در داوری و دور بودن از غرور علمی ، از ویژگیهای دیگر اخلاقی ابوعلی سیناست . با آنکه از لحاظ رفعت پایگاه علمی «خلاصه ی معرفت علمی عصر خود» است و فرزانه ای است که در اغلب رشته های علوم معقول و منقول رو زگار خویش صاحب نظر است و چون (فیلسوف است ، هر مشکلی را طبعاً می خواهد از طریق چون و چرا و با سر انگشت علم و عقل باز کند) اما چون اعتقادی راسخ به مسأله نبوت دارد و معتقد است که «كُلُّ مَا حَكَمَ بِهِ الشَّرْعُ حَكَمَ بِهِ الْعَقْلُ» احکام شرع را بر استنباط های شخصی ترجیح می دهد . او چنانکه در کتاب خود بیان داشته است : نیاز به پیامبرانرا برای بقاء نوع انسان و رسیدن او به کمال وجودی خویش ، بسی بیشتر از نیاز وی به انحنا ی کف پاها می داند و معتقد است که خدایی که حتّی مُقَمَّر ساختن کف پای انسان را فراموش نکرده ، چگونه ممکن است نیاز او را به پیامبران بر آورده نساخته باشد . ابن سینا برای پیامبران به عقل قدسی یعنی عقلی که به مدد آن با مبدأ فیض ارتباط دارند ، قائل است و آنان را به سبب همین عقل قادر به اتیان معجزه می داند و معتقد است که

پیامبران از آن جهت واجب اطاعه اند که عقل کل اند . وی مخصوصاً نسبت به پیامبر عظیم-
الشان اسلام حضرت محمد مصطفی (ص) ارادتی بسیار دارد.

✓ خضوع و فروتنی در قبال عظمت اری تعالی و جهان طبیعت و قلمرو و بی منتهای علم ،
از ویژگیهای اخلاقی دانشمند واقعی است که هر چه میزان آگاهیها و علمشان افزونتر باشد ، این
فروتنی در آنان بیشتر مشاهده می شود چنانکه پس از سالها تجربه و اندوزی و تحصیل معرفت ،
اعترافاتی این چنین دارند که :

تا بدانجا رسید دانش من

که بدانم همی که نادانم

در خلقیات ابن سینا نیز این خضوع علمی وجود دارد . رباعی ذیل که بدو منسوب است
مبین این ویژگی اخلاقی اوست :

دل گر چه در این بادیه بسیار شتافت

یک موی ندانست ولی موی شکافت

اندر دل من هزار خورشید بتافت

و آخر به کمال ذره ای راه نیافت

✓ از نظر اسلام ، هدف از تحصیل علم ، شناخت خداوند و تهذیب نفس و خدمت به خلق
و مفید بودن برای خود و جامعه بشری است . از اینرو که رسول اکرم (ص) می فرماید : «اول
العلم معرفة الجبار و اخر لعلم تفویض الامرایه» سر آغاز دانش ، شناخت خداوند قاهر است و
پایان علم رسیدن به آن حد از معرفت که کارها را به او واگذارند و تسلیم او شوند .

✓ لذا هدف دانشمندان بزرگ اسلامی از جمله ابوعلی سینا از دانش اندوزی نیز رسیدن به
جاه و جلال و دنیایی و ندوختن زرو سیم نبوده است . اینان علم را برای شرافت علم و به منظور
خدمت به خلق آموخته اند از طرفی با توجه به این گفته ی شیوا پیامبر (ص) که فرمود : «بهترین
شما کسی است که وجودش برای مردم مفیدتر و ثمر بخش تر باشد» و یا احادیث شریفی نظیر :
«مَنْ أَصْبَحَ وَلَمْ يَهْتَمَّ بِأُمُورِ الْمُسْلِمِينَ فَلَيْسَ بِمُسْلِمٍ» کسی که صبح کند در حالی که (در همین
زمان اندک) اهتمام و کوشش در انجام کارهای مسلمان نکرده باشد ، مسلمان نیست . در روایات

ابن سینا ، ویژگیهای خدمتگزاری به خلق و نوع دوستی را مشاهده می کنیم . ابوعلی سینا پزشکی است که با کمال خوشرویی و مهربانی از بیماران خویش عیادت می کند و با کمال مراقبت و دلسوزی به معالجه ی بیماران می پردازد و از افراد فقیر و تهیدست ، مزد و حق ویزیت نمی گیرد و آنان را به رایگان معالجه می کند . در شرح حالش نوشته اند که :

به هنگامی که در گرگان اقامت داشت ، دستور داده بود که صندوقی را در راهرو اتاق کارش به دیوار نصب کنند تا هر کدام از بیماران ، در صورت تمایل هر مقدار که می خواهد به عنوان حق درمان در آن صندوق بریزد . (قابل توجه پزشکان محترم میهن اسلامی !؟)

✓ استقامت و پشتکار مداوم و اغتنام فرصت ، از ویژگیهای اخلاقی دیگر ابن سیناست و این نیز منبث از تربیت مذهبی اوست . با آنکه حکیم فرزانه ی ما از نبوغ و هوش سرشار و حافظه ی آنچنان قوی برخوردار است که از آن حکایات و لطایفی که به افسانه شبیه است . در بعضی از کتب تراجم نگارش می رسد ، در تمام رشته های علوم زمان خود بارع است ، می بینیم که سراسر عمر پربار خود را به کوشش و کار و نوشتن و آموختن و خدمت به خلق سپری می کند و با وجود اشتغالات فراوان اجتماعی و درگیریهای سیاسی و مشاغلی چون طبابت و وزارت ، چه بسیار شب ها که تا با مدادان به مطالعه و تحقیق مشغول بوده است . حتی گاه در طی مسافرتها ، در پشت اسب و یا در ایام زندان و در حال فرار و تبعید ، دست از مطالعه و نگارش بر نمی داشته و در هر کاری که اراده می کرده است ، سخت کوش و پیگیر بوده است . چنانکه برای فهمیدن کتاب ما بعد الطبیعه ارسطو - همان گونه که خود اشاره کرده است - آن را چهل مرتبه می خواند تا شکل بر وی آسان شود : «چون علم منطق و طبیعی را به کمال فهمیدم ، به علم الهی روی آوردم و کتاب مابعد الطبیعه را خواندم ، لیکن آن را نفهمیدم و مقصود واضح آن بر من روشن نبود تا بدانجا که این کتاب را چهل بار خواندم ، به طوری که عبارات آن را از بر کردم . با وجود این ، نه آن را فهمیدم و نه مقصود آن را دریافتم و گفتم : این کتابی است که فهم آن مرا ممکن نیست . قضا را در یکی از روزها ، وقت فروشدن آفتاب ، به بازا و راقان رفتم ، دلالی را دیدم که کتابی در دست داشت و خریداری می جست . آن را بر من عرضه کرد ، اما من آن را به شدت رد کردم . با اعتقاد به اینکه در این علم فایدهی نیست و گفتم : این کتاب را از من بخر .

ارزان است . برای تو به صددرهم می فروشم . صاحب آن به قیمت آن نیازمند است و بناچار آن را خریدم . چون نگریستم ، دیدم کتاب ابونصر فارابی است . کتابی در اغراض کتاب مابعد الطبیعه پرداخته ، به خانه برگشتم و به قرائت آن شتاب کردم . در حال غرض واضح آن بر من روشن شد ، زیرا که از پیش هم آن را از بر بودم بسیار شاد شدم و روز دیگر ، شکرانه آن را پول زیادی به نیازمندان دادم .

✓ آزادگی و شهامت در بیان حق و تسلیم نشدن در برابر جابران و زورگویان ، از خصوصیات اخلاقی دانشمند متعهد پرورده در تربیت اسلامی است . متّصف شدن به این صفات ، ارتباط با دستور عملهای سازنده ای دارد که پیشوایان عالیقدر اسلام برای مسلمان تعیین کرده اند . چنانکه از علی (ع) است که فرمود : «لا تَكُنْ عَبْدَ غَيْرِكَ وَقَدْ جَعَلَكَ اللَّهُ حُرًّا» و یا «كُونَا لِلظَّالِمِ خَصْمًا وَلِلظَّالِمِ عَوْنًا» و در طرفداری از حق و بیان حق ، از پیامبر اسلام (ص) است که : «قُولُوا الْحَقَّ وَلَوْ عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ».

خضایل والای مزبور ، در حکیم فرزانه و اندیشمندمان ، ابوعلی سینا به خوبی مشهود است . چه او دعوت سلاطین جابری چون سلطان محمود غزنوی را برای همکاری نمی پذیرد و نتیجتاً سالها از دست دژخیمان او در تبعید و آوارگی به سر می برد ، مورد اتهام قرار می گیرد ، کتابخانه اش در اصفهان به آتش کشیده می شود . شهامت این فیلسوف الهی در بیان پاره ای آراء فلسفی که به مذاق عده ای از افراد ظاهر بین و خشک اندیش خوشایند نیست ، سبب می شود که حتی عده ای از افراد ، کافرش بخوانند ، که این هم از کج اندیشی بداندیشان نشأت می گرفت . در حالیکه ابوعلی سینا به این نکته معتقد بود که «حق را بگویند ؛ هر چند به ضرر شما باشد».

برای حسن ختام به خصوصیت دیگری از روحیات ابوعلی سینا که ارتباط اساسی با ویژگیهای مذکور دارد ، اشارت می شود و آن ارادتی است مخلصانه و عمیق که حکیم جلیل القدر ما به پیشوایان اسلام ، مخصوصاً به حضرت علی (ع) دارد چنانکه از وجود علی (ع) در میان مردم ، به عنوان معقول در میان محسوس یاد می کند : «علیٌّ بَيْنَ النَّاسِ كَالْمَعْقُولِ بَيْنَ الْمَحْسُوسِ» و این لطیف ترین تعبیر فیلسوفانه و زیباترین تحلیلی است که در بزرگداشت شأن والای آن حضرت به کار رفته است .

« مَدَادُ الْعُلَمَاءِ أَفْضَلُ مِنْ دِمَائِ أَشْهَادٍ »
« قلم دانشمندان برتری دارد بر خون شهیدان »

× پیامبر اکرم (ص)

× منابع و مأخذ :

- صفا ، دکتر ذبیح الله «تاریخ ادبیات در ایران» جلد اول ، انتشارات فردوس ، چاپ دوازدهم ، ۱۳۷۱ تهران
- رضا زاده شفق ، دکتر صادق «تاریخ ادبیات ایران ؛ انتشارات دانشگاه تهران ، مرداد ماه ۱۳۵۲ ، تهران
- رزمجو ، دکتر حسین «فارسی و آیین نگارش» انتشارات افست، ۱۳۶۶ تهران ؛ سال اول.
- ویژه نامه همایش سالانه انجمن ایرانی تعلیم و تربیت ، شهریور ماه ۱۳۷۸ - همدان .
- علم از دیدگاه قرآن «نشریه داخلی بانک ملی ایران» .
- ماهنامه پیوند - ارگان انجمن اولیاءومریمان جمهوری اسلامی ایران - شماره ۱۰۹ - آبانماه ۱۳۶۷، تهران